

TÜRKİYE VE SÂMÎ DİLLERİ*

Avram Galanti**

Sadeleştirenler: Nurettin Ceviz***

Musa Yıldız****

Özet: Sâmî dilleri, Sâmî kavimlerin konuştukları dillerdir. Bunlara Doğu dilleri adı da verilir. Bu çalışmada Sâmî dil ailesinden olan Akadca, Kenanca, Aramca, Arapça, İbranice ve Habeşçe dillerinin birbirleriyle olan ilişkileri konu edilmektedir. Ayrıca içinde bulunduğumuz coğrafyada karşılaştırmalı Sâmî dilleri çalışmalarına gereken önemin verilmesini vurgulanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Sâmî Dilleri, Akadca, Kenanca, Aramca, Arapça, İbranice, Habeşçe.

Turkey and Semitic Languages

Summary: Semitic languages are the languages spoken by Semitic people. They are also called Eastern languages. This study focuses on the relationship between the Semitic languages such as Acadian, Kananian, Aramaic, Arabic, Hebrew, Habachian and emphasizes the necessity of comparative studies on Semitic languages in our country.

Keywords: Semitic Languages, Acadian, Kananian, Aramaic, Arabic, Hebrew, Habashian.

---

* *Dârü'l-Fünûn Edebiyat Fakültesi Mecmûası* (Sene: 1, Sayı: 6, Kânûn-ı Sâni 1332, Matbaa-i Âmire, İstanbul, 1333 s.567-580)'nda yayımlanan "Türkiye ve Elsin-i Sâmîyye" başlıklı makalenin Osmanlıca aslından sadeleştirilmiş şeklidir.

** Dârü'l-Fünûn, Karşılaştırmalı Sâmî Diller Müderris Muavini. Avram Galanti (1871-1961), Rodos'ta, İzmir'de ve Kahire'de eğitim alanında hizmetler verdi. 1914'te Dârü'l-Fünûn'un yeniden düzenlenmesi için Almanya'dan bazı hocaların getirilmesi üzerine, Sâmî diller ve kültürler hocası G. Bergsträsser'e tercüman ve yardımcı tayin edildi. 1918 yılında Alman hocaların görevlerine son verilmesi üzerine Bergsträsser'den boşalan kürsüye târih-i akvâm-ı kadîme-i şarkîyye okutmak üzere önce muallim, daha sonra müderris unvanı ile öğretim üyesi tayin edildi. 1943 yılında Niğde'den milletvekili seçildi. Fransızca yazdığı eserlerde adını Abraham Galanté şeklinde kullandı. Türkçe, Sâmî diller ve tarih konularında çok sayıda makale ve kitap yazdı. Hayatı ve eserleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Rıfat N. Bali, "Galanti, Avram", *DİA*, XIII, 296-297; H. Gerez, "Galanti, Avram", *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, İstanbul 1976, III, 270-271.

*** Dr., Gazi Eğitim Fakültesi, Yabancı Diller Eğitimi Bölümü (nceviz@gazi.edu.tr).

**** Doç. Dr., Gazi Eğitim Fakültesi, Yabancı Diller Eğitimi Bölümü (ymusa@gazi.edu.tr).

TÜRKİYE VE SÂMÎ DİLLERİ

İstanbul Dârü'l-Fünûn'u programına dahil edilmiş ve bugün de öğretilmekte olan "Sâmî Dilleri" Dersi ile adı geçen dillerin doğrudan doğruya Türkiye ile olan alakası hakkında bazı açıklamaların yapılmasının faydalı olacağını umuyorum.

Sâmî dilleri, vaktiyle bunları konuşmuş ve günümüzde de konuşmakta olan Sâmî kavimlerinin dilleridir. Eskiler bu dillerde görülen çeşitli benzerlikler dolayısıyla Doğu dilleri demişlerdir. Fakat Asya milletlerinin dilleri dilbilimsel bir araştırmadan geçirildikten sonra, Doğu dilleri ifadesi genel bir ifade şeklini aldığından sonraki bilgiler, başta Tarihçi Schlözer olmak üzere, Doğu dilleri yerine Sâmî dilleri ifadesini kullanmışlardır.

Arapçaya ve ona benzer dillere niçin Sâmî dilleri denilmiştir? Sâmî dilleri deyimi Hz. Nûh'un çocuklarından olan "Sâm" a izafeten verilmiştir. *Tevrat*'ta Batı Asya'da yaşamış milletlerin isimlerinin bir listesi bulunmaktadır¹. Bu listenin dizilişi etnografik olmaktan çok, coğrafi ve siyasîdir. Çünkü siyasî olarak Âsuristan'a bağlı olan Alamitler ve Lodliler, bahsi geçen listenin "Sâm" şeceresi bölümüne ve benzer şekilde siyasî olarak Mısır ile ilişkileri olan Kenanlılar, "Hâm" şeceresi bölümüne dahil edilmişlerdir.

Hâlbuki Alamitler ile Lodlilerin ne birbirleriyle ne de Âsûrîler ile bir yakınlığı olmadığından hiçbir zaman Sâmî milletlerinden sayılmamışlardır. Bilakis İbrânîler ile yakınlıkları olan Kenanlılar hiçbir zaman Hâmî bir millet değildi².

Sâmî milletleri Asya'nın Güneybatısında bulunan Akdeniz, Toros Dağ Silsilesi, Dicle Nehri ve Arabistan Yarımadasını kuşatan denizlerin arasında bulunan topraklarda yaşamış olan adı geçen milletlerin içinden üç büyük ekol, yani ehl-i kitâb denilen milletlerin en büyük peygamberleri çıkmıştır.

Sâmî milletlerinin birbirleriyle ve dil yönünden olan yakınlıkları miladî X. asırda ortaya çıkmaya başlamıştır. O zaman Yahudî alimlerinden Yehûda b. Kureyş, Arapça ve İbranicenin benzerliğini ispat etmiştir. İbranicenin Arapçanın benzerliği gayet açıktır. Zira eski Yahudî edebiyatının önemli bir kısmı Aramca ile yazılmıştır. XVII. asırda Habeşistan Kilisesinin diliyle uğraşıldığı zamanlar, bu dilin Arapça ile olan yakınlığı gözlenmiştir. XIX. asırda çivi yazısı okunup çözümlendikten sonra, Akadcanın (Âsûr ve Bâbil dili) Sâmî bir dil olduğu ortaya çıkmıştır.

Sâmî milletlerinin yurdu neresidir? Sâmî dilleri bilimi bu soruya kesin bir cevap veremez. Sâmîlerin yurdu ile yurtlarından göç etmelerine dair iki teori vardır:

Birinci teori gereğince, Sâmîler târihî bir zamanda Arabistan'dan çıkmışlarsa da asıl yurtları Mısır idi.

İkinci teoriye göre, Sâmîlerin anayurdu Arabistan idi. Fakat adı geçen bölgenin karşı karşıya kaldığı bölgesel değişiklik yüzünden, oradan göç etmeye mecbur olmuşlardır. Yemen'in karşı sahiline geçen Habeşlilerden başka diğer Sâmî milletleri de Kuzeye doğru gitmişlerdir³.

Bu iki teorinin doğruluğu hakkında uzun uzadıya tartışılmış ve şimdilik ikinci teori kabule değer bulunmuştur.

Sâmî dillerinin ana dili asıl Sâmicedir. Bugün bu dilden iz kalmamıştır. Sâmî dilleri aşağıdaki gruplara ayrılır:

1. grup: Akadca
2. grup: Kenanca
3. grup: Âramca
4. grup: Güney Arapçası ve Habeşçe
5. grup: Kuzey Arapçası.

Grupların bu oluşumu sonradan düzenlenmiş değildir; tarihî oluşumun yansımasıdır. Düzenleme, Sâmî dillerine dair elde edilmiş belgelerin eskiliği esas alınarak yapılmıştır. Meselâ Akadca kazınmış veya yazılmış kitabelerin tarihleri, Kenancada kazınmış veya yazılmış kitabelerin tarihlerinden daha eski olduğundan, eskilik yönünden Akadca birinci grubu oluşturur. Diğer grupların oluşumu hakkında aynı görüşler vardır.

Birinci Grup: En eski Akadca kitabeler, milattan yaklaşık 2500 yıl önce Agada Hükümdarı olan Şargani Şari, yani Sargon tarafından yazdırılmıştır. 1901 yılında Sûse’de bulunup bugün “Louvre” Müzesinde korunan ve Hammurabi’nin meşhur kanun metnini içeren tek parça taş, milattan 2250 yıl önce kazınmıştır. Bu taş eski Babil’e karşı harp açan Alamitler tarafından harp ganimeti olarak Sûse’ye nakledilmiştir.

Akadların yazısı çivi yazısı olup Sümerlerden almışlardır. Sümerler Sâmî bir millet değildir⁴. Sümerlerin dili başka, Akadların dili başka, fakat yazıları aynıdır.

Akadca, Babil (Bağdat civarında) ve Ninova (Musul civarında) şehirleriyle bütün Babilistan ve Âsûristan’da gelişmiş büyük bir medeniyetin kalıntılarını barındıran ve bugün hâlâ süren kazılar vasıtasıyla kısmen bilinen ve henüz toprağın altında gömülü bulunan edebiyatı okumaya yarayacak bir dildir. Babilistan ve Âsûristan edebiyatı, rivayetler, tanrı ve cinlere edilen dualar, fetihler ve diğer olayları içeren anlatılar, kanunlar, hukuk, siyaset ve siyaset dışı mektuplar, sosyal bilimler ve dil bilimleri gibi bölümlerden ibarettir. Söz konusu edebiyat taş üzerine kazınmış ve kil levhaları üzerine yazılmıştır. Papirüs kağıdının Babilistan ve Âsûristan’da kullanıldığı da uzak bir ihtimal değildir. Akadca edebiyatının bölümleri, ilgili oldukları konulara bakılırsa, çok önemlidirler ve medeniyet tarihinde önemli bir yerleri vardır. Babilistan ve Âsûristan araştırmalarıyla yakından ilgilenen bilginler pek çok eser bulmuşlardır. Amerikalılar Neffer’de (Nippur), Fransızlar Tellûh’da (Lagasch) ve İngilizler Ebû Habbe’de (Sippaz) birer evrak deposu bulup memleketlerine götürmüşlerdir.

Eski Babil ve Âsur hükümdarları saraylarını kütüphanelerle süslerlerdi. Eski Ninova’nın şehir harabelerinin tepesinde bulunan koyuncuk köyünde yapılan kazılar sırasında, M.Ö 668-626 yıllarında yaşamış Âsûristan hükümdarı Âsurbanipal’in kütüphanesi bulunmuştur. Bugün Londra’da İngiliz Müzesinde korunmakta olan bu kütüphane gayet zengindir⁵.

TÜRKİYE VE SÂMÎ DİLLERİ

İstanbul Müze-i Hümâyûn'unda büyük küçük birkaç bin Akadca kitap ile on beş binden fazla Akadca küçük kil levha vardır. Müzemiz bu konudaki antikalar yönünden oldukça zengindir⁶. Bu gün Akadca konuşulmamaktadır.

İkinci Grup: Kenancanın en eski izlerine Hammurabi'nin döneminde rastlanır. O zamanlar Babilistan'ın bazı özel isimleri ile bazı tanrı isimlerinin Kenancadan alınmış olduklarına bakılırsa, zamanında Kenanlıların Babilistan'a göç ettikleri çıkarımı yapılabilir. Göç eden Kenanlılar Akadca'yı kabul ettiklerinden dillerinden hiçbir iz kalmamıştır. Bununla beraber, Kenancanın ilk izleri 1887'de Yukarı Mısır'da Tel Amârna denilen bölgede bulunmuş ve çivi yazısıyla yazılmış mektuplarda görülür. M.Ö. XV. asrın sonuna doğru yazılmış olan bu mektuplar, Mısır, Filistin toprakları ve Arabistan Yarımadası hükümetleri arasında yapılan yazışmayı içerir. Bu mektupların bazılarında zaman zaman Akadca bir kelime yerine, doğrudan doğruya Kenanca bir kelime yazıldığı ve zaman zaman da Akadca bir kelimeyi açıklamak için Kenanca bir kelime ilave edildiğini görürüz.

Kenanlı bir millet yazıyı icat etmiştir. Yazı, Kenanlı ailesine mensup Fenikeliler aracılığıyla Yunanistan'a geçmiştir. Yunanlıların düzelttikleri bu yazıdan Latince, ardından Almanca ve Rusça alfabeler çıkmıştır.

Fenikece ile yazılmış en eski kitabeler, M.Ö. 1000 yılına aittir. M.Ö. IV. asra ait Saydâ hükümdarı Tâbinit'in mezar taşı Müze-i Hümâyûn'da korunmaktadır.

Fenikece ile yazılmış bu kitabe 1887'de Müze-i Humâyûn Müdürü merhûm Hamdi Bey tarafından Saydâ'da yapılan kazılar esnasında ortaya çıkarılmıştır. Müzemizde iki yüzden fazla Fenikece kitabe ve diğer eserlerden bulunmaktadır.

Ponice, Kenan dilleri grubuna aittir. Ponicede yazılmış en eski kitabe dinler tarihi açısından çok önemli olan Marsilya şehri kurban tarifesini içeren bir kitabedir ki M.Ö. IV-II. asırlara aittir. Söz konusu kitabede kurbanların nasıl kesildiği, kesilen kurbanların hangi kısımları keşişlere ve hangi kısımları kurban sahiplerine verildiği ve *Tevrat*'ta⁷ bu kurban hükümlerine benzeyen hükümlerin bulunduğu görülür⁸. 1845'de Marsilya'da bulunmuş bu kitabe bugün adı geçen şehrin Müzesindedir.

Kenan grubuna mensup lehçelerden biri Moabitçedir. M.Ö. IX. asra ait büyük ve eski bir kitabe Moabitlerin hükümdarı olan Mişa'nın, İsrailoğullarına karşı kazandığı bir zaferi içerir. 1868'de Lut Gölünün doğu kıyısındaki tapınakta bulunan bu kitabe, Paris'in Louvre Müzesinde kırık bir hâlde bulunuyor.

İbranice de Kenan grubuna ait bir dildir. Eski İbranicede yazılmış en büyük kitabe Şeyluvâh kitabesidir. M.Ö. VIII. asrın ortalarına ait olan bu kitabe Kudüs-ü Şerif Kalesinin içinden geçen su hattının duvarında bulunup, bu hattın inşası hakkında bazı ayrıntılar vermektedir. *Ahd-i Atik*'te bu konuya temas eden bir yer vardır⁹. Bugün bu kitabe Müze-i Hümâyûn'da korunmaktadır. Yine eski İbranicede kazınmış ve M.Ö. IX. asra ait küçük bir mühür bulunmuştur. Bu mühürde küçük bir aslan resmi ile Yerûbûâm hü-

kümdarının veziri olan Şem'a'nın ismi kazılıdır¹⁰. Eski Hakan bu mührü almış ve kendi yanında korumuştur. Bugün mührün ne olduğu bilinmiyor.

İbranice, dünyanın her tarafında az çok konuşulduğu gibi, Osmanlı topraklarında da bilhassa Kudüs-ü Şerîf, Yemen, Şam, Halep, Bağdat ve Musul'da, özetle Arapçanın konuşulduğu yerlerde konuşulmakta ve Kudüs-ü Şerîf'te, biri günlük, ikisi haftalık olmak üzere, üç İbranice gazete yayınlanmaktadır ve İbranice kitap basılmaktadır. Meşrutiyetten sonra İstanbul'da bir sene kadar İbranice bir gazete çıkmaktaydı.

Üçüncü Grup: Eski Aramicenin en eski kitapları, M.Ö. VIII. asırda, Kuzey denilen küçük bir memleketin başkenti olan ve günümüzde Zincirli denilen bir bölgede bulunmuştur. (Zincirli, Bağdat tren hattı güzergâhında ve Antakya'nın kuzeyinde bulunan Karasu vadisidir.) Şam-ı Şerîf'in kuzeyinde bulunan Nîrâb adlı bölgede bulunan mezar kitabesi, M.Ö. VII. asra aittir. Medîne-i Münevvere'nin kuzeyinde Teymâ denilen mevkide meydana çıkarılan kitabe ile Nabat, Tedmur, Sînâ Aramca kitabeleri daha yenidir. Müze-i Hümâyûn'da çeşitli boylarda yüze yakın Tedmurce kitabe vardır.

Aramca, Batı ve Doğu Aramca olmak üzere ikiye ayrılmıştır. *Ahd-i Atîk*'in bölümlerinden sayılan *Ezra* ve *Daniel* kitaplarının bazı bölümlerinin Aramca lehçesi, Sâmirîce, Filistin Hristiyan Aramicesi ve Cebel-i Şarkî'nin yeni Aramca lehçesi, Batı Aramcaya; Yahudî Aramacası, Mandayca, Süryanice, Fuleyhice Doğu Aramcaya aittir.

Ezra ve *Daniel* kitaplarında adı geçen ve İran hükümdarları tarafından yayınlanan bazı belgeler, söz konusu kitapların Aramca lehçesinde yazılmıştır. Eskiden bu belgelerin asıllarının Farsçada kaleme alındığı ve bilâhare Farsçadan Aramcaya tercüme edildiği zannedilmekteydi. Fakat 1904-1908 yıllarında Mısır'da Asvah'ın karşısında bulunan el-Cezîre adını taşıyan belgede bulunan M.Ö. yaklaşık V. asra ait olduğu, tarihlerinden anlaşılan Aramca papirüsleri, Aramcanın Acemistan'ın batısındaki resmî dil olduğunu bize öğretiyor¹¹. Aramcanın Farsça üzerindeki etkisi dilbilim tarafından dile getirilmektedir.

Sâmirîce, bugün Nablus'ta yaklaşık beş yüz kişi tarafından konuşulur. Sâmirîlerin kendilerine mahsus bir dinleri vardır. Mabetleri Yahudî mabetlerine benzer. Kendi yazılarıyla yazılmış bir de *Tevratları* vardır¹².

Miladî VI. asırda, Süryânîlerle aralarında meydana gelen bir mezhep anlaşmazlığı sebebiyle, Filistin Hristiyanları Süryânîlerden ayrılmış ve *Kitâb-ı Mukaddes*'i konuştukları lehçeye tercüme etmişlerdir. Filistin Hristiyan Aramacası XII. asra kadar –özellikle Antalya civarında- kullanılmıştır. Dinî edebiyatın geri kalan kısmı Tûr-i Sînâ Manastırında bulunmuştur. Bu Hristiyanlar, Süryânîlerden önce dillerini terk ederek Arapçayı kabul etmişlerdir.

Cebel-i Şarkî yeni Aramca lehçesi bugün, vaktiyle bütün Filistin'de ve Batı Suriye'de konuşula gelmiş Aramca lehçeden tek arta kalandır. Şu anda bu lehçeyi konuşan ve toplamı üç bin kişiye ulaşanlar Cebel-i Şarkî'nin Ma'lûle, Bah'a ve Cab'adeyn köylerinde oturmaktadırlar¹³. Cebel-i Şarkî yeni Aramca lehçesi, Arapçanın etkisi altında bulunmaktadır¹⁴.

TÜRKİYE VE SÂMÎ DİLLERİ

Yahudî Aramcası kısmen Batı ve kısmen de Doğu Aramcaya aittir. *Ahd-i Atık* Batı Aramcaya tercüme edilmiştir. Bundan başka biri Filistin’de, diğeri Bâbilistan’da kaleme alınmış iki Talmud¹⁵ vardır ki, birincisi Batı Aramcada, ikincisi Doğu Aramcada yazılmıştır. Yahudî Aramcası miladî VII. asra kadar “avâm dili” olarak kullanıla gelmiş ise de, bu gün bu lehçe hiçbir yerde konuşulmuyor.

Mandayca bugün Irak’ta yaklaşık 1500 kişi tarafından konuşulmaktadır. Dinî kitapları katıksız bir Aramca ile yazılmış olduğundan adı geçen lehçe, Sâmî dillerinin karşılaştırmalı kelime bilgisi açısından önem taşımaktadır.

Süryanîcenin çeşitli kitapları vardır. Tarihli kitapların en eskisi miladî yetmiş dört yılına aittir. Süryanî edebiyatı hem Aramca hem Doğu Hristiyanlığı edebiyatının en önemlisidir.

Miladî V. asırda bazı mezhep problemlerinden dolayı Suryânî Kilisesi, biri Bizans Kilisesine bağlı Yâkûbî, diğeri Acem kilisesine bağlı Nastûrî Kilisesi adıyla ikiye ayrılmıştır. Bu bölünme, Yâkûbî, yani Batı Süryanice ve Nastûrî, yani Doğu Süryanice olarak adlandırılan iki lehçenin¹⁶ gelişmesine sebep olmuştur.

Yunan edebiyatı Süryanice üzerinde ve sonra da Süryânîcenin¹⁷ edebiyatı, bilimi ve sanatı Arap edebiyatı, bilimi ve sanatı üzerinde etkide bulunmuştur.

Süryânî kilisesinin tarihi, Arap tarihi için oldukça önemlidir. Araplar Suriye’yi ele geçirdikleri zaman –Suriye’nin Bizans’a bağlı bir eyâlet olması hasebiyle- asıl Bizans’tan alınmış olan Süryânî kanunları ve yönergelerinden bir hayli yararlanmışlardır.

Bugün Türkiye’nin bir çok yerinde ve meselâ Diyarbakır şehrinin bazı kesimleriyle Tûr-u Âbîdin’de bulunan Midyat kasabasında Süryânîce konuşuluyor. Konuşanların sayısı yüz bini aşkın olup, bunun yarısı hemen hemen edebî bir dili kullanırlar.

Kerkük’ün doğusunda ve güney doğusundaki dağlarla Çölemenik’te Nastûrîce konuşulmaktadır; sayıları da yüz bini aşkındır. Yakûbî Patriği Merkezi olan Mardin şehrinde, harpten önce, harfleri ve dili Süryânîce olan bir gazete ve Diyarbakır’da dili Türkçe, harfleri Süryânîce olan bir başka gazete yayınlanmaktaydı. Türkiye’den başka, Hindistan’ın bazı yerleri ile Malabar Adalarında edebî Süryânîce konuşulurdu.

Fuleyhîce, bugün konuşulan Süryânîce ile ilgisi olan bir lehçe olup, Musul civarında konuşulmaktadır.

Dördüncü Grup: Güney Arapçası ancak kitabeler aracılığıyla öğrenilebildi. Hindistan ticaretinin transit bulunması sebebiyle, Arabistan’ın güneyinin yüksek bir medeniyeti vardı. Söz konusu medeniyetin en parlak devresini yaşamış olan belli bir “Ma’in” memleketinin, milattan önce tahminen VIII. asırda, Sebeliler tarafından istilâ edildiği ve Sebelilerin daha sonra, yani milattan önce II. asırda Himyeriler tarafından yenilmiş olduğu muhtemeldir. Ma’in, Sebe, Himyer kitabelerinin dışında, zamana bilinmeyen Katbân kitabeleri de vardır.

Güney Arapçasında sesli sistemi yoktur. Başka bir deyişle, (vâv ve yâ) harfleri sessiz olarak kullanılmış ise de, sesli olarak kullanılmamıştır. Bu sistemin bir etkisi de Kuzey Arapçasında hâlâ görünmektedir. Güney Arapçanın etkisi Havrân, yani Şam dolaylarında ve Hicaz'da "Med'eyn Sâlih" civarında, el-'Alî adlı bir yerde bulunan kitabelerde görülür. Güney Arabistan'ın antik eserleri hakkında Arap müellifleri ve özellikle Yemen ailelerinden birine ait Ebû Muhammed el-Hasan b. Ahmed b. Ya'kûb el-Hemezânî b. el-Hâ'ik¹⁸ oldukça bilgi vermiştir. Adı geçen h. 334 yılında San'â'da vefat etmiştir.

Müze-i Hûmâyûn'da Himyerî yazısıyla yazılmış birkaç yüz Arapça kitabe vardır¹⁹. Bugün Arabistan'ın güney sahillerinde bulunan Mühre-Şahr taraflarında ve Sûkatra Adasında eski kitabe dilinden çıkmamış üç ayrı Arapça lehçe konuşulmaktadır.

Hebeşçe, Güney Arapça diliyle sıkı bir yakınlığı vardır. Bu yakınlık vaktiyle Güney Arabistan'dan Habeşistan'a göç etmiş Arapların dillerinin bir etkisinin sonucudur. Seslisi olmayan ve Sebece yazısıyla yazılmış Hebeşçenin en eski kitabesi, M.Ö. IV asra aittir. Miladî V. asırda Habeşistan Hristiyanlığı kabul ederek *Kitab-ı Mukaddes*'in birkaç kısmını kendi dillerine tercüme etmişlerdir. XIII. asırdan itibaren Arap edebiyatının etkisi altında Habeş edebiyatı bir uyanış devrine girmiştir. XVI. asırda Habeşlileri, Katolik dinine davet eden Yesûiler aleyhine Hebeşçe eserler yazılmıştır.

Ge'ez adı verilen Hebeşçe artık konuşulmamaktadır. Bugün Habeşistan'ın güneyinde Hebeşçe ile başka bir Sâmi dilin karışmasından meydana gelmiş olan Emharice konuşulduğu gibi Hebeşçeden çıkan "Tigre" ve "Tigrana" denilen iki lehçede konuşulur.

Beşinci Grup: En eski Güney Arapça kitabeler, Güney Arapçaya yakınlığı bulunan ve şimdiye kadar tamamıyla çözülemeyen ve okunamayan bir alfabe ile yazılmıştır. Havrân dolaylarındaki bir bölgede bulunan ve kazılarında bir sanat eseri görülmeyen bu kitabelerin içeriği de oldukça sınırlıdır²⁰. Kuzey Arapça yazısıyla yazılan kitabelerin en eskisi, Şam-ı Şerif'in kuzey doğusunda yer alan en-Namârâ'da keşfedilen İmru'u'l-Kays b. 'Amr'ın mezar taşıdır ki²¹ miladî 328 yılına aittir.

Bu kitabeden başka ve ondan, yani Câhiliyye dönemine ait olan birkaç kitâbe daha vardır ki, yazıları Nabat yazısından türemiş ve Arapça yazının en eski çeşidini oluşturan Kûfî yazısıdır. Kuzey Arabistan bedevîlerinin İslâm öncesi dönemde kültürleri olmadığına dair ifade edilen görüşler doğrudur. İran ve Romalılar zamanında Arap memleketlerinde Aramca kültürün etkileri görüldüğü gibi, bu dilin alfabesinin kullanıldığı da kesindir²².

Arapların Asya'da ve Afrika'da istila ettikleri topraklardaki milletler Arapçayı kabul etmişlerdir. Bir yandan bu milletlerin konuştuıkları dillerinin etkileri, diğer yandan Arapçanın zamanın olumsuz etkilerine maruz kalarak geçirdiği değişiklikler yüzünden, konuşulan Arapça o kadar çok değişmiştir ki, sayıları çok fazla olan Arap lehçeleri oldukça enteresan örnekler oluştururlar²³.

TÜRKİYE VE SÂMÎ DİLLERİ

Mısır'da çeşitli Arapça papirüs kağıtları bulunmuş olup, en eskileri hicrî I. asra aittir. Haraç makbuzları ile resmî dairelerdeki işlere ait bu papirüsler, kısmen Yunanca ve Arapça ve kısmen de yalnız Yunanca yazılmıştır. Çünkü Araplar Mısır'ı ele geçirdiklerinde Yunancayı bildikleri için memleketin eski memurları olan Kıptîler -fethedilen ülkenin idarî işlerinin aksamaması için görevlerinde tutulmuşlardır.

Çeşitli dönemlere ayrılan Arap edebiyatı gayet zengin olup, her konuda sayısız eserler kaleme alınmıştır. Miladî XVI. asırdan beri, Avrupa'da, Arap dili, edebiyat, bilim ve sanatının ürünleri üzerinde çalışılmaktadır.

Bugün Türkiye'nin çeşitli şehirlerinde Arapça konuşulduğu gibi, Asya'nın bazı bölgeleri ile Afrika'nın önemli bir kısmında ve Amerika'nın Brezilya ve Arjantin gibi bazı taraflarında da Arapça konuşulmaktadır. Amerika'daki Araplar Suriye'den göç etmiş olanlardır.

Son yıllarda yeni Arap edebiyatı hızlı bir gelişme göstermektedir. Bu gelişmenin merkezleri Mısır'dır. Suriye ve Tunus'ta böyle bir gelişmenin içindeler. Amerika'nın New York, Buenos Aires ve Rio De Janerio şehirlerinde bugün çeşitli Arapça gazeteler yayınlanmaktadır.

Şimdiye kadar Sâmî dilleri ile ilgili olarak verdiğim oldukça özet bilgiler, elinizdeki makalenin başlığını açıklamaya yöneliktir. Yukarıda sayılan gruplarda adı geçen -Habeşlilerin dışında ki- milletler bugün Türkiye'nin yönetimi altında bulunan topraklarda yaşamış ve adı geçen milletlerin torunları da yine bugün Türkiye'de yaşıyor. Sâmî milletlerinden sayılan Âsûrîler günümüzde mevcut değilse, eserleri nerede bulunmakta ve korunmaktadır. Âsûrîlerin dili ile parlak medeniyetlerini anlatan eserler ve kitabelerin bir kısmı memleketimizde yapılan kazılar esnasında bulunduğu gibi, henüz keşfedilmemiş olan kalan kısmı da yine bizde bulunacaktır. Aynı şekilde bugün ortada olmayan diğer Sâmî milletlerinin dilleri ve edebiyatları hakkında da aynı durum söz konusu olmuştur ve olacaktır.

Avrupa ve Amerikalı bilim adamları Sâmî milletleri hakkında araştırmalarda bulunmuşlardır. Bu araştırmaların sonucu, bilim ve sanatın çeşitli alanlarında, bilhassa da dilbilim açısından çok önemlidir. Bu araştırmalar sayesinde dine, tarihe, dile, sosyolojiye ve diğer bilim dallarına ait bir çok mesele halledilmiştir²⁴.

Avrupa ve özellikle Almanya Dârü'l-Fünûn'larında Sâmî diller dersi, birinci derecede itibar olunan edebiyat, tarih ve iktisat dersleri gibi kabul edilmektedir. Sebepleri de şunlardır:

1. Müslümanların ve Yahudîlerin mukaddes kitapları ile bu iki milletin dışındaki diğer Sâmî milletlerinin dinî kitapları Sâmî dillerinde yazılmış ve günümüzde Avrupa'da ilahiyat eğitimi ilmî bir şekilde yapılmakta olduğundan, dinler ve dinler tarihi ile ciddi bir şekilde uğraşanlar kutsal kitapları mutlaka orijinal metinlerden incelemek mecburiyetindedirler.

2. Sâmî dilleri, bunların birbirleriyle olan ilişkilerini, karşılıklı etkileşimlerini ve özellikle kelime türetme yönlerini gösteren bir dil grubu olduğundan dilbilim açısından çok büyük bir önem taşımaktadır.

3. Sâmi kitabelerini çözmek ve okumak için Sâmi dillerini bilmek gerektiğinden ve karşılaştırmalı Sâmi dilleri bunların çözülmesi ve okunmasını kolaylaştırdığından dolayı Sâmi dillerinin bilinmesi Arkeoloji açısından da şarttır.

4. Sâmi milletlerinin, tarih, sosyoloji ve bilim ile sanatın diğer dalları hakkında şu ana kadar elde edilen belgeler ile ileride bulunacak belgelerden elde edilecek bilgiler, adı geçen milletlerin tarih, sosyoloji ve bilim ile sanatının aydınlatılmasına hizmet ettiğinden ve edeceğinden, bu açıdan da Sâmi dilleri çok değerli bir vasıtaadır.

Şimdi bir yandan doğrudan doğruya bizi ilgilendiren saydığımız sebepler, diğer yandan memleketimize ilmin girmesi prensibi dikkate alınır, Sâmi dilleri dersi, Darü'l-Fünûn'umuzda lâıyk olduğu yeri almaktır. Farz-ı muhâl olarak bu ders doğrudan doğruya bizimle ilgili olmasa bile, mâdemki adı geçen dilleri konuşmuş ve hâlen konuşan milletler, Osmanlı topraklarında yaşamış ve hâlen yaşamaktadırlar ve mâdemki bilimsel anlamda ileri ülkeler arasına girmeye niyetliyiz, bu dil gurubuyla uğraşmamız hem millî, hem ilmî bir görevdir. Millîdir; çünkü vatanımızdaki Sâmi milletlerini tanımış oluruz. İlmîdir; çünkü Sâmi dillerini bilmekle, adı geçen milletlerin geçmişe ait birikimlerini, kısmen de olsa doğrudan doğruya, yani sürekli yabancı âlimlerin yayınladıklarından ödünç almaksızın, öğrenmiş oluruz.

Sonuç olarak diyebilirim ki, dünyada Sâmi dilleriyle her yönden ve en çok ilişki hâlinde olan bir memleket var ise, o da Türkiye'dir.

---

¹ *Tekvîn*, Mahlûkât, 10. bölüm.

² C. Brockelmann, *Semitische Sprachwissenschaft*, s.15.

³ Sâmilere göçlerine dair K. C. Benzold'un *Die Kulturwelt des Alten Orients* adlı eserinin ön sözüne bakınız.

⁴ B. Meisher, *Die Keilschrift*, s.16-17

⁵ O. Weber, *Die Literatur der Babylonier und Assyrer*, s. 27-29.

⁶ İstanbul Dârü'l-Fünûn'u medreselerinden olup, Müze-i Hümâyûn'daki Asurca kitaplarla uğraşan Dr. Eckghard Bey, Müzede bulunan en meşhur kitabeleri açıklamaktadır. Şimdiye kadar bu konuda beş risâle yayınlamıştır.

⁷ *Levililer* kitabı.

⁸ M. Lidzbarski, *Handbuch des Nordsemitischen Epigraphik*, s. 97-164.

⁹ *Yeşaya* kitabı, 22. bölüm.

¹⁰ Mührün metni “Şem'a Yerûbûâm'ın kölesi”dir.

¹¹ Bkz. A. Ungnad, *Aramäische Papyrus aus Elephantine*.

¹² Sâmiriler dillerinden başka Arapça da konuşurlar. Arapça, İbrânice ve Sâmirice Sâmi dillerinden oldukları ve adı geçen dilleri oluşturan harflerin telaffuzları aynı olduğu hâlde, Sâmiriler Aramcanın ('ayn) harfini Araplar gibi telaffuz ederler; fakat İbrânicenin ('ayn) harfini Arapçanın ('ayn) harfi gibi telaffuz etmezler. Bu telaffuz farkı oldukça ilginçtir.

¹³ İstanbul Dârü'l-Fünûn müderrislerinden Bergsträsser Bey, Suriye'ye yaptığı seyahati sırasında bu lehçeyle de ilgilenerek iki ciltten ibaret *Neuaramäische Märchen* adlı bir kitap yazmış ve yayınlamıştır.

¹⁴ Cebel-i Şarkî yeni Aramca lehçesi, gerek konuşanlarının azlığından ve gerekse başka bir dilin etkisi altında bulunmasından dolayı kaybolmaya yüz tutan veya şekil yönünden değişikliğe uğrayan lehçelere iyi bir örnektir. Bugün bu lehçe Araplaşmaya başlamış ve zamanla bugünkü şeklini kaybederek, yeni bir Arapça lehçe meydana gelecektir. Bu

TÜRKİYE VE SÂMÎ DİLLERİ

lehçenin günümüzdeki hâli, Arapça kelimeleri de içeren Aramca bir lehçe olup, gelecekteki şekli itibarıyla, Aramca kelimeleri içeren Arapça bir lehçe olacaktır.

¹⁵ *Talmûd* veya *Telmûz* Yahudilerin dinî ve medenî ahkâm kitabı olup, *Mişnâ* ve *Gemârâ* kısımlarından ibarettir. *Mişnâ*, *Tevrat*'ın tefsirinden bahseden ve altı kısımdan oluşan bir külliyyât olup, miladî II. asrın sonlarına doğru Taberiye'de kaleme alınmıştır. *Gemârâ* ise *Mişnâ*'nın tefsirlerinden oluşur.

¹⁶ Bu iki lehçenin en önemli farkları telaffuzdadır. Meselâ Nastûrîler, bir kelimedede bulunan a, o, e gibi uzun seslileri, bazen de bu seslilerin orijinal telaffuzları gibi telaffuz ederlerse de, Ya'kûbîler, onları uzun o, u, i olarak telaffuz ederler, Nastûrîcede ekmek "lahma", Ya'kûbîcede "lahmo"dur.

¹⁷ S. Fraenkel, Arapçada kullanılan Arapça kelimeleri bir araya getirerek *Die Aramäischen Fremdwörter im Arabischen* adıyla bir eser ortaya koymuştur.

¹⁸ Eserleri *Kitâbu Cezireti'l-'Arab ve el-İklil* 'dir.

¹⁹ İstanbul Dârü'l-Fünûn'u müderrislerinden Profesör Murthman Bey, adı geçen kitabeleri inceleyerek tarihleri ve sanat değeri ile ilgili bir kitap yazmıştır.

²⁰ Güney Arapçası yazısıyla yazılmış Kuzey Arapça kitabelerinin bazılarında harf-i ta'rîf, bazen İbranice harf-i ta'rîfi olan (he) ile bazen (el) ile gösterilmiştir. Bu, lehçe farkıdır. Kuzey Arapçasının harf-i ta'rîfi ise (nûn) olup, kelimenin sonuna konulur.

²¹ C. Brockelmann, *Grundriss der Vergleichenden Grammatik der Semitischen Sprachen*, I, 22.

²² C. Brockelmann, I, 22.

²³ Arapçada "Sen ne yaptın?" cümlesi "Mâ 'amilte?" veya "Eyye şey'in 'amilte" şekillerinden biriyle ifade olunur. Mısır lehçesinden aynı cümleyi ifade etmek için ikinci şekildedeki "şey" atıldıktan ve "eyy" kelimesindeki "y" telaffuzdan düşürüldükten sonra kalan "elif", "'amilte" kelimesinin sonuna konularak "'amilte e" şeklini alır. Mevcût Arapça lehçelerinden hiçbirinde olmayan bu takdim-tehir durumu Kıpticeden etkilenecek meydana geliyor. Arapçada "yekûlu" kelimesi "muzâri" müfred, gâ'ib kipindedir. Suriye lehçesinde bu kelimenin önüne fazla bir "bi" eklenerek "bi yekûl" olur. Telaffuzda bu kelimenin "kaf"ı düşer. Bu ya Kürtçedeki ya da Aramcada ki istemek anlamına gelen "be'a" fiilinden alındığı düşünülmektedir.

²⁴ Bu problemlere işaret eden birkaç örnek veriyorum:

1. Örnek: Yukarıda bahsi geçen Ponice kitabeler arasında, M.Ö. IV. ve II. asırlara ait Marsilya şehri kurban tarifesini içeren bir kitabeden bahsedilmişti.

Bu kitabede kazanmış kurban hükümlerinin, *Tevrat*'ta zikredilen kurban ahkamıyla ilişkisi vardır. Dinler tarihi açısından oldukça önemli olan bu ilişkiyi açıklayan vasıta Sâmî dilleridir.

2. Örnek: Aynı şekilde *Ahd-i Atik*'in "Ezra" kitabında, Acem hükümdarlarının hazırladığı bazı belgeler vardır. Birkaç yıl öncesine kadar bu belgelerin aslında Acemce yazıldığı ve ardından tercümelelerinin "Ezra" kitabına sokulduğu kabul edilmekteydi. Fakat 1904-1908 arasında Mısır'da Asvân civarında bulunmuş olan Aramca papirüslerin muhtevâlarının dil ve üslûbunun, "Ezra" kitabında bulunan belgelerin dil ve üslûbuna benzediği ortaya çıkınca "Ezra" kitabındaki belgelerin aslında Aramcada yazıldığı ortaya çıkmıştır. Bu papirüsler, M.Ö. beşinci asırda Acemistan hükümdarı olan II.Dârâ'ya bağlı Mısır, Acem memurları ile Asvân civarında yer alan bir Yahudî cemaati arasında yapılan yazışmadan oluşur. Doğrudan doğruya Mısır, Acem ve İsrailoğulları tarihlerine ve papirüslerin çeşitlilik gösteren içerikleri sebebiyle, başka konulara ait bu papirüslerin dili Sâmî dillerindedir.

3. Örnek: Arapça imlânın bazı şekilsel özellikleri Nabatçadan gelmektedir. Arapçada (Amr) dışında Munsarif isimlerin sonunda (vav) yoktur. Bu istisnanın sebebi Nabatçada aranmalıdır. Nabatçada munsariflerin sonunda (vav) vardır. İşte Sâmî dillerinin kelime bilgisinin karşılaştırılması bu istisnanın sebebinin açıklanmaktadır.